

Haagse welstand in kaart

HENK SCHMAL

Kohieren van de hoofdelijke omslag in 1880 en 1910

In Den Haag is rond 1900 sprake van een ruimtelijke tweedeling tussen arm en rijk. De gegevens afgeleid uit de kohieren van de hoofdelijke omslag illustreren dit. Ze vormen een goede bron voor de analyse van de ruimtelijke verdeling van huishoudens naar welstand in bepaalde jaren en naar veranderingen daarin in de loop der tijd.

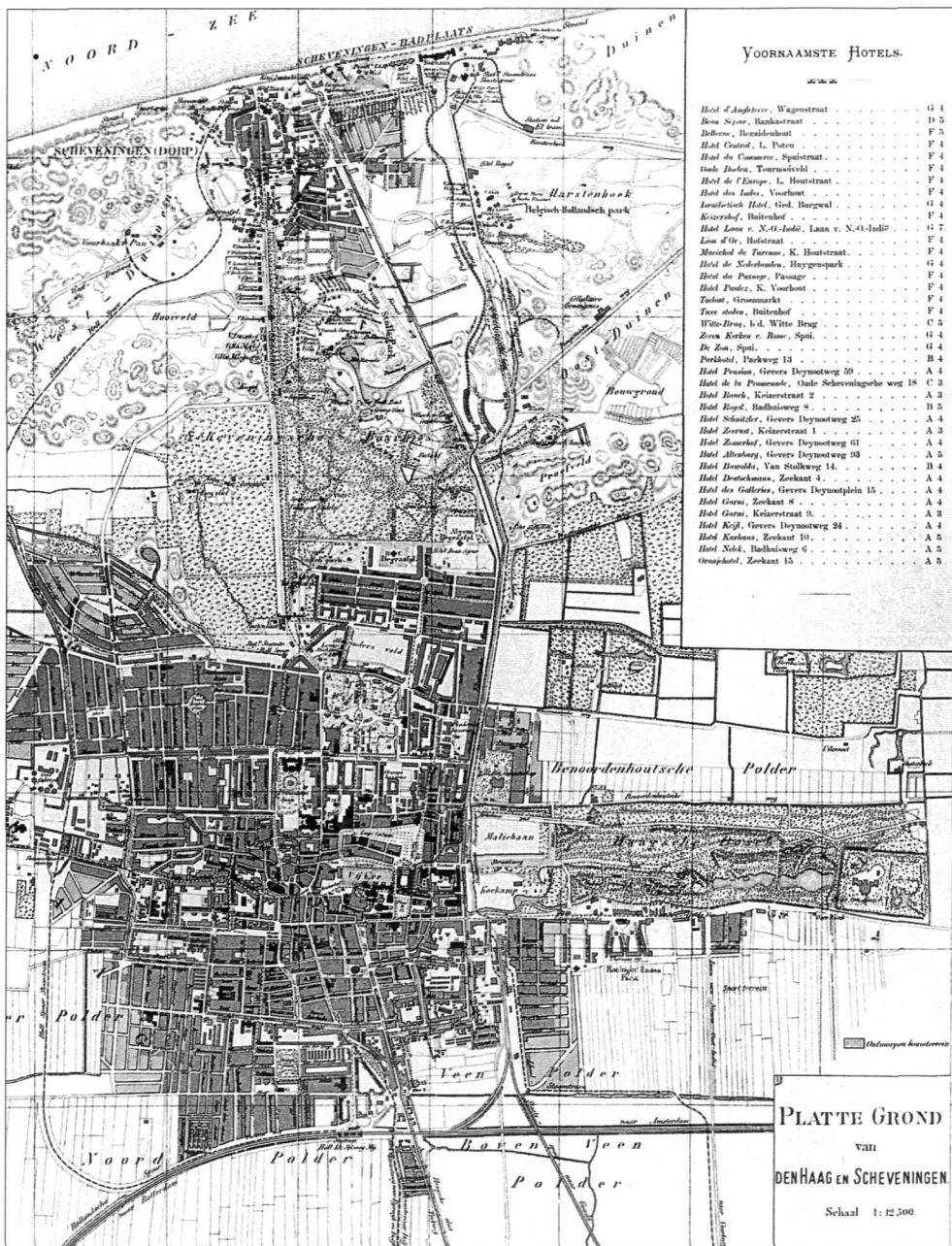
DE OMSLAG

In 1865 werden in de Nederlandse gemeenten de omstreden plaatselijke accijnzen afgeschaft. Vooral in de grotere gemeenten werden deze vervangen door een hoofdelijke omslag. Dat was een belasting op het geschatte inkomen. In Den Haag werd deze belasting tussen 1866 en 1910 geheven.

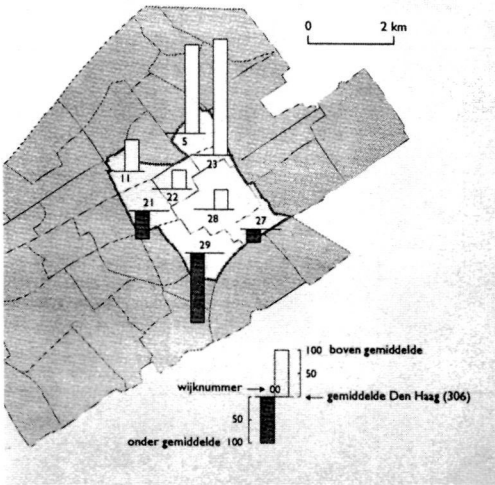
Daarna werd er een gemeentelijke inkomstenbelasting ingevoerd.

De hoofdelijke omslag mocht worden geheven naar gelang de behoefte aan middelen ter dekking van plaatselijke uitgaven. Te Den Haag werd de omslag aanvankelijk opgelegd aan hoofden van huishoudens woonachtig in huizen met een huurwaarde van meer dan 68 gulden. Later steeg deze drempel. Iedere aangeslagene diende een bepaald percentage van de belastbare som af te dragen. Die som was opgebouwd uit

verschillende componenten. De belangrijkste was de huurwaarde. De werkelijke waarde van de woning diende als grondslag voor de bepaling van de huurwaarde of ... *den naar de huur van andere gelijksoortige perceelen in den omtrek berekende gemiddelden huurprijs, met inachtneming van plaatselijke en tijdelijke omstandigheden, en den min of meer gunstige stand of gelegenheid der perceelen* (Sickinga, 1883, p. 188). De gemeente gebruikte onder andere de gegevens die door het Rijk waren verzameld ten behoeve van de vaststelling van de personele belasting. Daarnaast had de gemeente schatters in dienst. Deze stelden soms de huurwaarde van alle percelen opnieuw vast, maar baseerden zich meestal op de aanslag van vorige jaren. Voor de bepaling van de belastbare som werden de huurwaarden in een aantal klassen onderverdeeld en vermenigvuldigd met

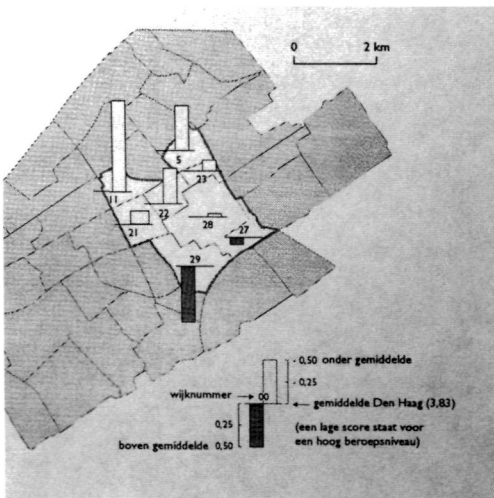

Plattegrond van Den Haag in 1900.

Huurwaarde woningen per wijk in Den Haag in 1910.

Beroepsniveau van de bewoners per wijk ten opzichte van het Haagse gemiddelde in 1910.

een per huurwaardeklasse oplopende factor. Op het aldus verkregen bedrag kwam dan nog een vijftiende deel van de geschatte waarde van het meubilair. Bovendien tellen paarden der eerste klasse (luke paarden) voor 800,- gulden per paard mee. Het belastbare bedrag mocht per minderjarig kind met 2% worden verlaagd.

De bedragen ter bepaling van de belastbare som van elke aangeslagene werden jaarlijks genoteerd in kohierboeken. De kohieren van de hoofdelijke omslag te Den Haag zijn bewaard gebleven voor de jaren tussen 1880 en 1910. In de residentie werden de huurwaardeklassen en de vermenigvuldigingsfactor in de loop der jaren herhaalde malen gewijzigd. De discussies die in de Raad werden gevoerd hadden vooral betrekking op vragen als: in hoeverre moet de indeling worden aangepast in verband met de veranderende huurprijzen en moeten de laagste klassen niet worden ontzien of buiten de aanslag vallen? Dat laatste had niet slechts te maken met de zorg omtrent de draagkracht van de belastingplichtigen, maar werd vooral ingegeven door de invorderingsinspanning in verhouding tot de opbrengsten (zie onder meer de Bijlagen van de Handelingen der Gemeenteraad 1897 no. 43; 1897 no. 367, p.104-106; 1898 no. 58; 1898 no. 593, p.170-171; 1905 no. 999; 1907, no. 1082, p.422). Rond de eeuwwisseling kwam in het debat het systeem als zodanig meer en meer onder druk te staan. Belangrijk kritiekpunt was toen dat met de huurwaarde het veronderstelde inkomen niet goed te meten was.

De gemeenteraad constateerde in 1909 dat de groei van het aantal aangeslagenen vooral had plaatsgevonden in de laagste huurwaardeklassen (Handelingen 1909, bijl. 405). Het systeem werd mede daardoor steeds minder effectief, terwijl bovendien forensen

De Weimarstraat in Den Haag rond de eeuwwisseling en omstreeks 1930. De straat veranderde in enkele

decennia van een woonstraat met nogal wat ambtenaren, gepensioneerden en renteniers in een winkelstraat.

via de hoofdelijke omslag niet konden worden aangeslagen. In 1910 besloot de gemeente tot afschaffing van de hoofdelijke omslag. Vanaf 1911 werd een gemeentelijke inkomstenbelasting ingevoerd (Verordening no. 16, 18-10-1910).

KOHIERBOEKEN

De kohierboeken van 1880 en 1910 vermelden behalve de huurwaarde van de woningen ook de waarde van het meubilair, het type woning (hele woning, benedenwoning of bovenwoning), het aantal thuiswonende minderjarige kinderen, of de aangeslagene de woning geheel bewoonde of dat deze inwonend was, en zijn of haar beroep. Het kohier van 1880 gaf bovendien nog het aantal luxe paarden.

In 1880 werden 13.364 personen aangeslagen. Zij staan vermeld in 20 boeken, waarvan de eerste 14 een geografische ordening kennen, waarbij straten die bij elkaar in de buurt liggen elkaar opvolgen. Deel 15 is het eerste suppletoire deel waarin personen zijn vermeld die de volle aanslag kregen. De overige delen zijn supplementen waarin personen vermeld zijn die in verband met nieuwbouw of verhuizing slechts een deel van het jaar op het betreffende adres woonden.

In totaal stonden er te Den Haag aan het einde van 1879 bijna 22.000 bewoonde woningen. Ongeveer 10% van de aangeslagenen was inwonend. Daarmee rekening houdend werd ruim 50% van de woningen betrokken bij de hoofdelijke omslag.

In 1910 omvatten de aanslagen een reeks van 54 kohierboeken. De eerste 42 zijn eveneens geografisch geordend. De overige boeken zijn supplementen. In totaal ging het om 48.840 aanslagnummers. Per straat is bekend hoeveel woningen een aanslag ontvingen en hoeveel woningen beneden de aanslaggrens bleven, zodat het mogelijk is

straten of wijken op basis van de huurwaarde van de woningen te vergelijken. Daarnaast kunnen natuurlijk de aangeslagenen per gebied worden vergeleken op een aantal kenmerken. Om de toegankelijkheid van de kohierboeken te vergroten is een register op straat en op kofiernummer gemaakt op de primitieve kohieren van 1880 en 1910 (Schmal, 1995b).

THE PROSPERITY OF THE HAGUE IN MAPS

The Hague is a dual city. There is a strong division in both the natural and cultural landscape. The original registers in the municipal record office of The Hague, used for local taxation, include data about houses and their inhabitants. This data can be used to describe and analyse geographical patterns between 1880 and 1910.

BRONNEN

Gemeentearchief 's-Gravenhage, Bnr. 333: Archief van de Stedelijke Ontvanger, sinds 1851

Gemeenteontvanger, (1803) 1816-1963. Hiervan in het bijzonder de nummers 1043-1055 (kohieren voor het jaar 1880) en 1985 - 2026 (kohieren voor het jaar 1910)

Handelingen van de Gemeenteraad van 's-Gravenhage en bijlagen.

Plaatselijke verordeningen van de gemeente 's-Gravenhage.

LITERATUUR

KLEP, P.M.M. E.A. (1982). De kohieren van de gemeentelijke hoofdelijke omslag 1851. Uitgave van de V.A.N.-commissie Broncommentaren. Arnhem/Nijmegen.

SICKINGA, F.N. (1883). Geschiedenis der Nederlandse belastingen sedert het jaar 1810, eerste deel. Leiden.

SCHMAL, H. (1995a). Den Haag of 's-Gravenhage? De 19de eeuwse gordel, een zone gemodelleerd door zand en veen. Utrecht.

SCHMAL, H. (1995b). Toelichting en register op de primitieve kohieren van de hoofdelijke omslag te Den Haag in 1880 en 1910.